

«РАСЛЫЙМ»

Татарстан Республикасы

Премьер-министры

урынбасары – Татарстан

Республикасы мәгариф һәм

фән министры

_____ **Р.Т. Борһанов**

«__» _____ 2018 нче ел

**Татар телендә гомуми белем бирү оешмаларының
IX сыйныф укучыларына ТАТАР ТЕЛЕННӘН
дәүләт йомгаклау аттестациясе эшенең күрсәтмә варианты**

Татарстан Республикасы мәгариф һәм фән министрлыгы
тарафыннан әзерләнде
**Татар телендә гомуми белем бирү оешмаларының
IX сыйныф укучыларына ТАТАР ТЕЛЕННӘН
дәүләт йомгаклау аттестациясе эшенең күрсәтмә варианты**

Имтихан эшенең күрсәтмә вариантына аңлатма

2018 нче елгы дәүләт йомгаклау аттестациясе эше сочинение элементлары белән киңәйтелгән ижади биремле изложение формасында тәкъдим ителә. Изложение имтихан бирүчеләрнең тыңланган текстка нигезләнеп, мөстәкыйль рәвештә мәгънәви бөтен, сөйләм бәйләнешлелеге һәм язу эзлеклелеге белән характерланган ижади бирем башкаруына йөз тотта. Киңәйтелгән изложение укучыларның лингвистик компетенциясе (тел материалы белән эшлэгәндә, лингвистик белемнәрне куллана алуы, тел һәм сөйләмгә караган белеме, өйрәнгән материалны урынлы куллана белү күнекмәләре, шулай ук танып белү, төркемләү, татар теле дәрәсләрендә алган аналитик белем һәм күнекмәләр), тел компетенциясе (лексик, грамматик, стилистик, орфографик һәм пунктуацион нормаларны саклау осталыгы һәм күнекмәләре), коммуникатив (аралашу) компетенциясе (сөйләм эшчәнлегендә продуктив һәм рецептив күнекмәләрне үзләштерү дәрәжәсе) тикшерелә.

Күрсәтмә вариант катнашучыга һәм киң жәмәгатьчелеккә дәүләт йомгаклау аттестациясе эшенең төзелеше, биремнең үзенчәлеге, аның формасы, катлаулылык дәрәжәсе турында фикер йөртергә мөмкинлек бирә. Бу варианттагы биремне үтәүнең бәяләү критерийлары жавапның тулылыгы һәм дәрәс язылышы таләпләре турында күзаллау тудыра.

Күрсәтмә вариант материаллары чыгарылыш сыйныф дәүләт йомгаклау аттестациясе эшенә әзерлек осталыгын булдырачак.

Эшне үтәү өчен күрсәтмә

Татар телендә гомуми белем бирү оешмаларының IX сыйныфын тәмамлаучы укучыларга татар теленнән дәүләт йомгаклау аттестациясе эшен язу өчен 3 сәгать 55 минут вакыт бирелә. Бирем 1 өлештән тора. Укучылар текстны 2 тапкыр тыңлыйлар. Беренче тапкыр тыңлаганнан соң, уйлану өчен һәм караламада эшләү өчен вакыт бирелә (5 минут). Текстны икенче тапкыр тыңлаганнан соң, изложение язу эше башлана. Изложение биремдә күрсәтелгән проблемага бәйле сочинение элементлары белән киңәйтелә. Укучылар әлеге проблемага бәйле ижади фикер йөртергә һәм үз фикерләрен дөрес, логик эзлеклелектә формалаштырырга тиеш.

Язма эшне башкару барышында орфографик сүзлекләрдән файдаланырга рөхсәт бирелә.

Караламадагы язулар тикшерелми!

Язма эш махсус төзелгән критерийлар буенча бәяләнә. Язма эшне хаталарсыз башкарып, югарырак балл жыйярга тырышыгыз.

Сезгә уңышлар телибез!

Текстны тыңлагыз һәм киңәйтелгән изложение языгыз. Текстны тыңлагач, микротемаларны билгеләгез. Тулы текстның һәм андагы микротемаларның төп эчтәлеген бирергә кирәклеген истә тотып эшләгез. Сочинение элементлары белән киңәйтү изложение текстыннан соң, күтәрелгән проблемага туры китереп башкарыла. Язма эшнәң күләме 200 сүздән ким булмаса тиеш. Эшегезне чиста һәм танырлык итеп языгыз.

Караклыкның башы энә урлаудан башлана, диләр. Ялкаулыкның да башы менә шулай кеше хезмәтеннән файдаланудандыр, мөгаен. Шөһрәт баштарак вакыты житмәгәндә яки үзе аңламаганда гына Гадиладән күчергәләсә, тора-бара бу аның гадәтенә кереп китте. Кыз да кат-кат каршылык күрсәтмәде, чөнки тагын бер кат: “Үзеңнең миңа бурычлы икәнеңне онытма, мин сине суга батканда коткарган кеше бит”, - дигән сүзләргә ишетүдән курыкты.

Укытучы күрмәсә дә, классташлары һәм мәсен белеп тордылар. Алар Шөһрәтне үрти үк башладылар. Бигрәк тә ерык авыз Кәшиф жанына тиде.

– Синең эшләр хутга, малай, ә? – диде ул. – Өйгә бирелгән мәсьәләләргә чишеп, баш ватасың юк. Гадиладән күчердең дә куйдың. Берәр бишлегә укучы кыз бәкегә дә төшми, ичмасам, тартып чыгарыр идем дә үземнең бөтен эшемне шуңардан эшләтер идем.

– Кызыгасыңмыни? – диде Шөһрәт мактанулы тавыш белән.

– Кызыгам!

– Беләсегез килсә, Гадила минем өчен утка да, суга да керәчәк.

– Суга төшкән беләбез инде. Утына да керер – анысына да ышанабыз, әмма кәләш булмас, – диде тыйнак табигатьле Тәлгат.

– Телисезме, бөтен класс алдында Гадиладән мин синең кәләшен дип әйттертәм?

– Булмый!

– Менә күрерсез.

Класска башка укучылар да жыела башлады. Тәлгат Шөһрәтнең янына ук килеп:

– Өз генә акылың булса, син мондый түбәнлеккә эшләмәячәксең, – диде.

– Кем өчен түбәнлек бит, – дип авыз ерды Шөһрәт.

Гадила класс бусагасын атлауга ук, Шөһрәт аның каршысына килеп басты.

– Гадила, – диде Шөһрәт кискен генә, – бөтен класска ишетелерлек итеп «мин синең кәләшен» дип әйт әле.

Гадила үзе белән шаяралар дип уйлап, урынына барып утырмакчы булды, ләкин Шөһрәт аның юлына аркылы төште:

– Әйт. Син бит миңа гомерең белән бурычлы...

Кыз кинәт агарынып китте. Елмаерга торган иреннәре усал кысылды. Ул Шөһрәтнең мыскыллаудан чалшаебрак торган йөзгә чалтыратып чабып жибәрде.

Класска, әйтсәң бомба шартлаттылар, гөрс итте дә тынды. Гадила сумкасын да алмыйча, урамга чыгып йөгерде. Шуннан соң гына укучылар шаулашырга, кычкырышырга тотындылар.

Берничә көн Гадила дә, Шөһрәт тә мәктәпкә килмәделәр. Берздән классташ дуслары Гадиленең район мәктәбендә укый башлавын ишеттеләр. Ә Шөһрәт, ярты ел

каңгырып йөргәннән соң, шәһәргә һөнәр училищесына китеп барды. (Ф. Яруллин) (303 сүз)

Чыганак: Ф. Яруллин “Ак төнбоек” хикәясеннән өзек. (www.kitap.net.ru)

“Кыз да кат-кат каршылык күрсәтмәде, чөнки тагын бер кат: “Үзеңнең миңа бурычлы икәнеңне онытма, мин сине суга батканда коткарган кеше бит”, - дигән сүзләрне ишетүдән курыкты.”, – жөмләсендә әйтелгән фикерне ничек аңлайсыз? Шулар турында языгыз. Фикерегезне раслау өчен, матур әдәбияттан һәм тормыш тәжрибәгездән **2 мисал** китерегез.

Язма эшнең күләме **200 сүздән** дә ким булмаска тиеш.

Язма эшне чиста һәм танырлык итеп языгыз.

Тыңланган текстка таянып язылмаган эшкә билге куелмый.

Текстның эчтәлеген аңлатмаларсыз язган һәм сочинение элементлары белән киңәйтелмәгән өчен 0 балл куела.

Киңәйтелгән изложение өчен текст турында белешмә	
Абзац номеры	Микротемалар (мәгънәви кисәкләр)
1	Шөһрәт Гадиләне үзенә бурычлы дип саный.
2	Классташлары һәммәсен белеп тордылар
3	Шөһрәт масая башлады.
4	Шөһрәт Гадиләне бөтен класс алдында кимсетте.
5	Аларның юллары аерылды.

Язма эшне баялөү критерийлары

1 нче таблица

№	Критерий	Балл
ИК1	Изложениенен эчтөлегенге	
	Укучы тыңлаган текстның эчтөлеген тулы ачкан, анда яктыртылган барлык мәсьәләләр язмада урын алган.	2
	Текстның эчтөлеген ачылган, эмма бер микротема төшөп калган (яки өстөлгән).	1
	Текстның эчтөлеген ачылган, эмма бердән артык микротема төшөп калган (яки өстөлгән).	0
ИК2	Изложениенен мәгънә бөтенлеген, бәйләнешле сөйләм һәм аның эзлеклеген	
	Укучының эшендә мәгънә бөтенлеген, сөйләмнен бәйләнешле һәм эзлекле булуы күзәтелә: - логик хаталар юк, эзлеклек бозылмаган; - текст кызыл юлларга дөрес бүленгән.	2
	Эштә мәгънә бөтенлеген, сөйләмнен бәйләнешле һәм эзлекле булуы күзәтелә, эмма бер логик хата бар яки кызыл юлны билгеләүдә бер хата бар.	1
	Эштә коммуникатив (аралашуга караган) мәгънә сакланган, эмма бердән артык логик хата яки кызыл юлны билгеләүдә ике хата жибәрелгән.	0
ИК3	Эшенең композицион бөтенлеген	
	Эш композицион яктан бөтен һәм төгәлләнгән, текст төзүдә хаталар юк.	2
	Эш композицион яктан бөтен һәм төгәлләнгән, ләкин текст төзүдә 1 хатасы бар.	1
	Текст төзүдә 2 яки күбрәк хатасы бар.	0
ИК4	Дәлил-мисалларның булуы	
	Укучы матур әдәбияттан һәм тормыштан 2 дәлил-мисал китергән.	4
	Укучы матур әдәбиятка караган 2 дәлил китергән яки тормыш тәжрибәсенә таянып, 1 дәлил-мисал китергән.	2
	Укучы 1 дәлил-мисал китергән.	1
	Укучы әлеген кискәнен эчтөлеген аңлата торган дәлил-мисал китермәгән, яки укучы биремдәгә цитатаны я аның бер өлешен дәлил-мисал итеп китергән.	0
ИК1-ИК4 күрсәткечләре буенча изложение өчен жыела торган иң югары балл		10

Игътибар!

Әгәр изложениедә сочинение элементлары булмыйча, текстның эчтөлеген генә чагылыш тапса, баялөүнең барлык критерийлары буенча (ИК1-ИК4) 0 балл белән баяләнә.

Язма эшенең грамоталылыгы һәм аның фактик төгәллеген аерым баяләнә (2 нче таблицаны кара).

2 нче таблица

№	Укучы сөйлөмөнөң грамоталылыгын һәм фактик төгәллеген бәяләү критерийлары	
ГК1	Орфографик нормаларның үтәлеше	
	Орфографик хаталары юк яки хатасы 1 дән артык түгел	2
	2-3 хата жибәрелгән	1
	Хаталарының саны 4 тән артык	0
ГК2	Пунктуацион нормаларның үтәлеше	
	Пунктуацион хаталары юк яки хатасы 2 дән артык түгел	2
	3-4 хатасы бар	1
	Хаталарының саны 5 тән артык	0
ГК3	Грамматик нормаларның үтәлеше	
	Грамматик хаталары юк яки 1 хатасы бар	2
	2 хатасы бар	1
	Хаталарының саны 3 тән артык	0
ГК4	Сөйләм нормаларының үтәлеше	
	Сөйләм хаталары юк яки хатасы 2 дән артык түгел	2
	3-4 хатасы бар	1
	Хаталарының саны 5 тән артык	0
ФК1	Язма сөйләмнең фактик төгәллеге	
	Материалны язмада бирүдә, шулай ук анлауда һәм терминнар кулланылышында фактик хаталар юк.	2
	Материалны язмада бирүдә яки терминнар кулланылышында 1 хата бар.	1
	Материалны язмада бирүдә яки терминнар кулланылышында 2 хата бар.	0
ГК1-ГК4, ФК1 критерийлары буенча изложение өчен югары балл		ин 10

Грамоталылыкны бәяләгәндә, **изложениенең күләмен** исәпкә алырга кирәк. Язма эшнең гомуми күләме 200 сүздән ким булмаса тиеш.

2 нче таблицада китерелгән нормативлар гомуми күләме 200 дән артык сүз булган изложениеләрне тикшерү өчен кулланыла.

Әгәр **изложениенең** гомуми күләме 200-249 сүз булса, ГК1-ГК4 критерийлары буенча 1 баллдан артык куелмый:

- ГК – 1 буенча орфографик хаталар булмаса яки 1 тупас булмаган хата булганда 1 балл куела;
- ГК – 2 буенча пунктуацион хаталар булмаса яки 1 тупас булмаган хата булганда 1 балл куела;
- ГК – 3 буенча грамматик хаталар булмаганда 1 балл куела;
- ГК – 4 буенча сөйләм хаталары булмаганда 1 балл куела.

Әгәр **изложениенең** гомуми күләме 199 сүздән артмаса, мондый эшлэргә ГК1-ГК4 критерийлары буенча 0 балл куела.

Дәүләт йомгаклау аттестациясен тулаем башкару барышында жыйрга мөмкин булган максималь балл – **20**.

Имтихан эше өчен түбәндәге билгеләр куела:

0-5 балл – «2» ле билгесе; 6-10 балл – «3» ле билгесе;

11-15 балл – «4» ле билгесе. Искәrmә: бу очракта укучы грамоталылык өчен (ГК1-ГК4 критерийлары) 5 баллдан кимрәк балл жыймаса тиеш. Әгәр укучы ГК1-ГК4 критерийлары буенча 5 баллдан кимрәк балл жыйса, «3» ле билгесе куела.

16-20 балл – «5» ле билгесе. Искәrmә: бу очракта укучы грамоталылык өчен (ГК1-ГК4 критерийлары) 10 баллдан кимрәк балл жыймаса тиеш. Әгәр укучы ГК1-ГК4 критерийлары буенча 10 баллдан кимрәк балл жыйса, «4» ле билгесе куела.